

Josip Anić

*Institut za migracije inarodnosti
Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb*

Primljeno: 10.12.1991

VANJSKE MIGRACIJE I NATURALIZACIJA MIGRANATA IZ HRVATSKE (ratna perspektiva)

SAŽETAK

Neodređenost i neizvjesnost duljine rada u inozemstvu, službeno eufemistički obilježene kao "privremenost", dugogodišnjim odgaganjem povratka u domovinu transponiraju se u stalnost (trajnost), pa i u uzimanje stranog državljanstva (naturalizaciju). Ovom procesu pridonose razni čimbenici, u prvom redu nezadovoljavajući gospodarski i socijalni razvitak u domovini - s jedne strane, ali i postignuti životni standard, spajanje obitelji i novorođena djeca u inozemstvu - s druge strane.

Vanjski migranti iz Republike Hrvatske stapaju se u stranim statistikama s ostalim Jugoslavenima, pa je o učestalosti pojave moguće suditi tek na temelju grubih procjena. Opravdano se, ipak, pretpostavlja da je naturalizacija građana Hrvatske najčešća u Njemačkoj i Austriji, ali i u Švicarskoj. Ratna zbivanja u Hrvatskoj, i njihove posljedice, mogle bi intenzivirati ovaj proces.

I.

Međunarodne ekonomske migracije obilježavaju dva opozitna unutarnja procesa: jedan je postupna integracija u sustav zemlje dolaska (asimilacija), a drugi - dezintegracija od sustava u kojem se migracija zbivala. Zapravo, u migracijskom kontingentu stanovništva mogli bismo razlikovati četiri nejednake skupine u ta dva suprotstavljena procesa: a) skupinu koja se dobro uklopila i integrirala u društvenu strukturu zemlje primitka i u kojoj vidi svoju perspektivu; b) skupinu koja se djelimično integrirala i koja kani u zemlji dolaska ostati barem do kraja radnog vijeka; c) skupinu slabo integriranih ali prostorno i poslovno pokretljivih osoba spremnih da mijenjaju zemlju rada, i da se od vremena do vremena vraćaju u domovinu, i d) migranti koji se poslije kraćeg ili dužeg boravka i rada u inozemstvu vraćaju u domovinu i reintegriraju se u njen gospodarski i društveni život (14:76).

Valja kazati da je gornja razdioba vrlo gruba, i zato uvjetna, i da zavisi od mnogo sociopsiholoških, gospodarskih, političkih, moralnih i kulturnih činilaca koji utječu na procese integracije i dezintegracije migranata. Spominjemo ovo i stoga, jer se pitanje mi-

granata ne može svesti samo na procjene i prognoze koliko će se naših građana vratiti u domovinu, a koliko će ih duže ili trajno ostati izvan nje. Naša velika vanjska migracija stanovništva nije bez svoje dublje uvjetovanosti, pa je zasad vrlo teško sagledati i njezine raznovrsne posljedice. Uza sve ove ograde, uvjetovane i složenosti migrantskoga društvenog agregata (dakle, ne homogene socijalne grupe), pokušat ćemo barem problematizirati pitanje o uzimanju stranog državljanstva hrvatskih migranata. Raspravljat ćemo, znači, o migrantskoj skupini koja se dobro uklopila i integrirala u društvo dolaska i u njemu vidi svoju životnu perspektivu.

II.

Našim se vanjskim migracijama sve dosad obvezatno pridavao atribut privremenosti. (Izuzetak se, eventualno, činio ukoliko se govorilo o prekomorskoj migraciji - iseljeništvu.) Takva je ocjena potjecala od službene politike, a u velikom su je broju smatrali takvom i migranti. Među potonjima se, istina, taj pojam ili vjerovanje u kratki rok emigracije mijenjao. Mnogi su odlazili s namjerom da neko vrijeme rade izvan domovine, nešto zarade i uštede, pa da se vrate. Nu, čim su jednu situaciju zamijenili drugom, mijenjali su i namjere, iskrsavale su nove okolnosti, nove aspiracije i planovi, te se kod mnogih privremenost rada i boravka u inozemstvu produžavala, pa i pretvarala u trajnost.

Ovoj promjeni migrantskih planova pridonosila je i nesuglasnost između subjektivnih želja i očekivanja migranata-potencijalnih povratnika i objektivnih uvjeta rada i razine plaća i socijalnih službi koje im je domovina bila kadra ponuditi. Ta nesuglasnost je pojačana i samim procesom migracija, tijekom kojeg su migranti stekli nove potrebe i navike (10:137). Nije se tako moglo očekivati da će povratnici biti voljni prihvatiti uvjete rada, plaću i razinu potrošnje znatno ispod uvjeta što ih imaju u zemlji rada. Osim toga, vezivanje radnika migranata za zemlje rada potakla je i dozvola da dovedu članove obitelji, pa se struktura stranih populacija postupno izmijenila. Tako se migracijska skupina rascijepila na grupu individualnih migranata i grupu migranata sa članovima obitelji. Spajanje obitelji u inozemstvu praćeno je i novim porodicama, pa je porast broja uzdržavanih članova s boravkom u inozemstvu najznačajnije obilježje naše migracijske perspektive nakon 1973 (5:38).

Bar neke otprije iznesene konstatacije mogli bismo potkrijepiti statističkim podacima. U desetgodišnjem razdoblju 1971-1981. broj se radnika u inozemstvu iz Republike Hrvatske smanjio sa 224.722 na 151.619, odnosno za 32,5 posto. Prosječna starost radnika migranata sa 29,8 godina u 1971. porasla je na 37,3 godine u 1981. Produljio se boravak radnika u inozemstvu, tako da medijan duljine boravka u 1981. iznosi 12,4 godine. Uz zaposlene radnike 1981. u inozemstvu je živjelo i 58.711 članova njihovih obitelji, kojima je prosječna starost svega 8,5 godina (dakle, većinom su djeca). Od sve djece s roditeljima u inozemstvu njih je više od 28 tisuća rođeno izvan domovine. (Svi su podaci uzeti iz Statističkog biltena 679, SZS, Beograd, 1971. i Dokumentacije 517, RZS, Zagreb, 1986.) Migrantski kontingenti stanovništva Republike Hrvatske u zapadnoevropskim zemljama periodično su varirali, ali je njihova zastupljenost redovito bila najveća u Njemačkoj. Tako

smo i 1981. imali najveći broj radnika (70,3 posto svih iz inozemstva) i najveći broj uzdržavanih članova obitelji (66,8 posto svih uzdržavanih u inozemstvu) u ovoj zemlji. Naše su brojnije migrantske skupine još u Austriji (5,9 posto radnika i 4,7 posto uzdržavanih članova obitelji) i Švicarskoj (5,9 posto, odnosno 5,0 posto). U drugim evropskim zemljama udjeli su manji.

III.

Od ukupnog broja osoba koje su od 1965. i dalje otišle iz Republike Hrvatske na privremeni rad u inozemstvo i tamo bile neprekidno ili s prekidima zaposlene kod inozemnog poslodavca ili na samostalnom radu vratilo se u zemlju do popisa stanovništva 1981. njih 97.338 (preko dvije trećine su muškarci). Prosječno su na radu u inozemstvu proveli oko četiri i po godine i većinom su se u zemlji ponovno zaposlili. Među povratnicima nije bilo niti 6 posto umirovljenika (najviše iz ZO Split, Rijeka i GZO Zagreb, dakle s područja Republike iz kojih se tradicionalno migriralo u inozemstvo).

Usporedimo li podatke o duljini boravka povratnika (4,7 godina) i zaposlenih migranata u inozemstvu 1981. (12,4 godine), lako ćemo zaključiti da oni po tim obilježjima predstavljaju dvije različite specifične kategorije - jednu čine oni koji su u inozemstvo otišli s namjerom da ostvare određen plan i potom se vrate u zemlju, a drugu oni koji u inozemstvu produžuju boravak do umirovljenja. Dio tih drugih ostat će u inozemstvu trajno (Demografski faktori razvoja Hrvatske, grupa autora, 1990:134).

Govoreći o transformiranju privremene vanjske migracije u trajnu, Nejašmić (7:282-283) kazuje da je ovaj proces zahvatio i kontingent privremenih vanjskih migranata iz Hrvatske i to potkrijepljuje ovom računicom: u suvremenoj vanjskoj migraciji sudjelovalo je do 1981. oko 366 tisuća radnika iz Hrvatske, do te se godine iz inozemstva vratilo oko 126 tisuća, a u inozemstvu je tada još radilo oko 180 tisuća. Razlika između ukupnog broja tih migranata (366 tisuća) i zbroja povratnika (126 tisuća) i aktualnih radnika na "privremenom radu" u inozemstvu (180 tisuća) iznosi oko 60 tisuća, i to je kontingent vanjskih migranata koji je u razdoblju od sredine 60-ih godina do 1981. prestao biti sastavnim dijelom populacije Hrvatske. Nejašmić ovom broju od 60 tisuća dodaje i nešto više od 60 tisuća članova njihovih obitelji, te zaključuje da ukupan broj trajno iseljenih osoba iz Hrvatske doseže do 135 tisuća, od kojih on smatra da oko 70 tisuća pripadaju prekomorskoj struji trajnog iseljenja, a da je oko 65 tisuća trajno ostalo u zapadnoevropskim zemljama. (Očito je, da se Nejašmićeve brojke ne podudaraju sa službenim podacima Popisa stanovništva, ali se nama njegove procjene čine i nešto nižima od stvarnih vrijednosti, dakle i točnijima.)

Iako ovogodišnji rezultati popisa stanovništva još nisu dokraja obrađeni i objavljeni, navest ćemo prethodne rezultate. Dakle, prilikom proljetnog popisa iz Republike Hrvatske bilo je 161.540 radnika u inozemstvu (6,6 posto više nego prije deset godina, 1981) i 92.016 članova njihovih obitelji (56,7 posto više), odnosno ukupno je u inozemstvu bilo 253.556 građana Republike Hrvatske (20,5 posto više nego u prijašnjem popisu). Regionalne razlike u inozemnoj odsutnosti pučanstva Hrvatske u posljednjih deset godina vide se iz sljedeće tablice:

Tablica 1-Popisani građani Hrvatske u inozemstvu 1981. i 1991. godine

Zajednica općina	1981.	1991.	Razlika
Bjelovar	16022	15620	- 402
Gospić	5386	7192	+ 1806
Karlovac	12063	14867	+ 2804
Osijek	47576	53852	+ 6276
Rijeka	12177	15206	+ 2759
Sisak	8038	6554	- 1484
Split	44113	69563	+ 25450
Varaždin	16223	14712	+ 1511
Zagreb	35581	42275	+ 6694
GZO Zagreb	12881	13705	+ 824
Republika Hrvatska	210330	23556	+ 43226

Izvor: Dokumentacija 517, i Dokumentacija 810, RZSH, Zagreb, 1986. i 1991.

Da bismo napravili računicu o transponiranju privremene vanjske migracije u trajnu u razdoblju 1981-1991. prema Nejašmićevu obrascu nedostaju nam podaci o povratnicima. Iz raspoloživih rezultata popisa ipak možemo zaključiti da se u posljednjem desetljeću intenzivirao proces spajanja obitelji u inozemstvu, jer je broj uzdržanih članova obitelji značajno više porastao nego broj hranitelja (56,7 : 6,6 posto), te da to može biti vrlo indikativno za problem o kojemu raspravljamo. Ovo vrijedi i tada (vrijedi čak i više!) uzme-mo li u obzir da svi uzdržavani članovi nisu u inozemstvo došli svojim hraniteljima, nego su mnogi od njih tamo i rođeni. Poznato je, naime, da asimilacijska politika zemalja rada nije ista spram već isluženih stranih radnika i spram njihove djece, a poglavito ukoliko su ona i rođena u toj zemlji (neki autori ovaj stratum stranaca nazivlju "trećom generacijom").

IV.

Statistički jugounitarizam (najšire primijenjivan u domovini) koji je zatirao i nacionalne i republičke posebnosti (svi smo Jugoslaveni) izveli smo i u imigrantske zemlje i u njihovu statistiku o našim građanima koji tamo borave i rade, pa nam je teško pouzdano tvrditi koliko je građana Republike Hrvatske ovaj čas u pojedinoj zemlji i koliko je hrvatskih građana rođeno u njima. U ime "bratstva i jedinstva" zbijamo se zbirno kao Jugoslaveni u svim stranim statistikama. (Do kakva je apsurdna to dovelo dobro pokazuje primjer da su nas na jednom mjestu u OECD-ovom Sistemu stalnog praćenja migracija SOPEMI za 1990. prikazali zajedno s Turcima; vidi str. 130.) Na temelju prijašnjih poznatih podataka pokušat ćemo ipak procijeniti vrijednosti koje nas interesiraju.

Poznato je, a to smo već i spomenuli, da su najvažnije destinacijske zemlje za građane Hrvatske bile Njemačka, Švicarska i Austrija, i da je u njima živjelo redovito oko 90 posto svih naših građana iz zapadnoevropskih zemalja. U njima je, međutim, bilo građana i iz drugih jugoslavenskih republika, a mješoviti je sastav bio i u drugim imigracijskim zemljama. Nacionalni i republički sastav "jugoslavenskih građana na privremenom radu i boravku u inozemstvu" tijekom se vremena mijenjao, i u globalu, i u pojedinoj zemlji. Bez popisa i stalnoga valjanog statističkog praćenja pojava teško je preciznije utvrditi alikvotne dijelove, pa se to javlja kao poteškoća i u identificiranju hrvatskih vanjskih migranata u međupopisnim razdobljima. Njihov udjel vjerojatno ni u jednoj zemlji dolaska nije bio manji od 10 posto, a u nekima, i u nekim razdobljima, dosegao je i do 40 posto ukupne vanjske migracije iz Jugoslavije. Uzimajući u obzir rezultate triju zadnjih popisa stanovništva i poznavajući migracijsku dinamiku iz Hrvatske, procjenjujemo da u svim migracijskim parametrima udio Hrvatske u globalu nije manji od jedne petine i nije viši od jedne četvrtine, da je dakle negdje između 20 i 25 posto.

Za tri zemlje koje su preferirali vanjski migranti iz Hrvatske (Njemačku, Austriju i Švicarsku) vjerojatno je procijenjeni postotak na samoj gornjoj granici ili iznad nje, dok je za neke druge zemlje, poglavito one s malobrojnijim kontingentima migranata iz ovih krajeva, i ispod donje granice. Primjerice, u Njemačkoj se u razdoblju od 1965. do 1986. rodilo ukupno 207.458 djece jugoslavenskih građana (blizu 9,5 tisuća na godinu!). Znajući da su u dobrom dijelu toga razdoblja baš građani iz Republike Hrvatske masovno odlazili na rad u tu zemlju, da su redovito bili najbrojnija jugoslavenska republička skupina, da je do spajanja obitelji najprije došlo baš u hrvatskih građana i da je tamo bilo najčešće, procjenjujemo da je od evidentiranog broja novorođenčadi najmanje bilo 80 tisuća kojima su roditelji bili iz Hrvatske. Dakle, blizu 40, a ne 25 posto!

Djeca jugoslavenskih vanjskih migranata rađala su se i u drugim imigracijskim zemljama, i među ovim novorođenima bilo je onih hrvatskoga podrijetla. Tako se, recimo, od 1967. do 1986. u Švedskoj rodilo blizu 17 tisuća mališana kojima su majke jugoslavenske državljanke. Među ovim primovima zacijelo nema više od 3 tisuće novih hrvatskih građana (17,5 posto). U Nizozemskoj se za 16 godina (1971-1986) rodilo blizu 5 tisuća mališana "jugoslavenskog" podrijetla, a među njima vjerojatno nema ni 10 posto kojima su roditelji iz Hrvatske. U sedmogodišnjem razdoblju, od 1976. do 1982, u Austriji je rođeno 21.014 djece jugoslavenskih roditelja, od kojih su najmanje četvrtina iz Hrvatske. (Svi ovi podaci o novorođenima uzeti su iz redovitih godišnjih izvještaja OECD-a SOPEMI). Očito je da su naše procjene za pojedinu zemlju različite, ali se u ukupnom zbroju svode na veličinu između jedne četvrtine i jedne petine.

Zašto ovoliko podataka o našoj djeci rođenoj u inozemstvu?

Općenito govoreći, integracijska i asimilacijska politika zemalja rada manje se brine o roditeljima migrantima ("prvoj generaciji"), jer su oni perspektivno najmanje interesantni i manje podesni za promjene (pa, dabome, i državljanstva). Oni nikada nisu u potpunosti iskorijenjeni iz svoje prvošnje sredine. Oni i u inozemstvu nastavljaju živjeti u stanovitoj supkulturi starog kraja, sa svojim već izgrađenim sustavom vrijednosti i formiranim osjećajem pripadnosti svome narodu i domovini. Pflaz, Hasenknopf i Costas (8) iznose mišljenje po kojem radnici migranti donose sa sobom "svoju staru okolinu", zbog čega su rezistentni na bilo kakve adaptacijske procese i da zbog toga u njih i ne dolazi do sociokulturnih promjena. Böker (1) pripominje da se njihova odista radikalna i, kako kaže, "neobična" hipoteza od većine autora

otvoreno ne zagovara, iako bi ju bez ikakva ustezanja valjalo razmotriti barem u vezi s nekim migrantskim skupinama.

Djeca migranata neusporedivo su više predmet politike i mjera asimilacije, prije svega sa socijalnoga i političkog aspekta. Tome su izložena i ona koja su domovinu napustila u predškolskom i ranom školskom uzrastu, a poglavito rođena u zemlji rada njihovih roditelja. Njihov je osjećaj nacionalne pripadnosti neformiran, obično nemaju izraženih sociokulturnih i nacionalnih osobina i osjećaja koji karakteriziraju njihove roditelje. Ovu djecu sociolog Županov obilježava "difuznim ličnostima" nesigurna identiteta.

Imigracijska politika zemalja rada bitno određuje socioekonomski položaj prve generacije migranata, ali on se onda reperkutira i na položaj njihovih potomaka. Uza sve razlike između politika različitih imigracijskih zemalja, ni u kojoj nas ne iznenađuju različiti oblici otvorene ili prikrivene diskriminacije spram stranaca. Čak i sasvim mala djeca, ili ona rođena u inozemstvu, premda socijalizirana u toj zemlji mogu biti stigmatizirana državnom pripadnošću. To, naravno, može ozbiljno utjecati na njihove šanse u životu. (Indikativno je u ovom smislu mišljenje dugogodišnjeg hrvatskog misionara u Belgiji Don Mladena Karadolea: "Mnogi iz druge i treće generacije vezani su osjećajima za domovinu, ali da ne ostanu na rubovima društva prihvaćaju državljanstvo zemlje u kojoj borave, i oni nemaju namjere vraćati se.")

V.

Uvjetno i pojednostavljeno kazano, stranac u tuđoj zemlji prolazi dozvoljeni put od privremenog boravka, preko dužeg ili trajnog naseljenja (ako se prije ne vrati u domovinu), do primanja u državljanstvo domicilne zemlje. Sve suvremene države zadržavaju pravo da određuju o nastanjivanju, kretanju i boravku stranih državljana na svom teritoriju (kao i sadržaj i obujam njihovih ostalih političkih i građanskih prava). Samo njihovi državljani uživaju puna politička i građanska prava. Ta relativno trajna pravna veza između pojedinca i države (državljanstvo) bitna je razlika između državljanina i stranca. Način brisanja te razlike jest uzimanje državljanstva zemlje u kojoj se živi (naturalizacija). Naturalizacija bi, dakle, bila zadnja legalna stepenica asimilacije imigranta u društvo zemlje dolaska. Pravno rečeno, ona je postupak kojim se osoba stranog državljanstva (ili bez državljanstva) prima u državljanstvo neke države. Iako u osnovi pravno pitanje, naturalizacija je jedan od pokazatelja asimilacijskog procesa, koji, između ostaloga, pokazuje i propusnost određenog društva spram stranaca. Zbog toga valja naglasiti da dozvola i garancija prava trajnog naseljenja, ni nakon niza godina, ne implicira uvijek i naturalizaciju, a jedino ona izjednačava u svim pravima i obvezama stranca s državljanima zemlje dolaska. Svaka država pravnim propisima određuje uvjete koje stranac treba ispuniti da može pokrenuti postupak za naturalizaciju.

Uvjeti za stjecanje državljanstva variraju od zemlje do zemlje (u pogledu prava iz prirođenja, bračnog odnosa s državljaninom zemlje dolaska, dužine neprekidnog boravka u zemlji imigracije, otpusta iz prijašnjeg državljanstva, vladanja pojedinca i osvjedočenja o njegovoj lojalnosti spram zemlje i društva primitka). U pogledu stjecanja prava na državljanstvo Plender (9:277 i 278) razlikuje tri tipa modernih država. U prvim imigrant stječe legalno pravo na državljanstvo kad ispuni objektivno utvrđene uvjete (primjerice u USA), u drugima dozvola za naturalizaciju privilegija je koja ne može biti stečena bez zakonskog puta (veliki

broj zemalja ima ovakav sustav), dok u trećim državama imigranti imaju pravo na lokalno državljanstvo, a njihova naturalizacija ovisi o diskrecijskom pravu za to nadležnih autoriteta (u nekim zemljama Commonwealtha).

Kako naturalizaciji migranata u pravilu prethodi dobivanje dozvole stalnog boravka potrebno je kazati da i tu imaju ulogu značajne vremenske razlike između pojedinih zemalja. Tako je, na primjer, u Njemačkoj do početka ove godine trebalo neprekidno boraviti osam godina (po novom zakonu pet) da bi se mogla dobiti stalna dozvola boravka. U Švicarskoj za to je potrebno deset godina, u Britaniji i Francuskoj najmanje četiri, u Nizozemskoj tri do pet (ovisno o vrsti dozvole), a u Švedskoj se dobije nakon godinu dana.

Najduži uvjet za stalno nastanjenje potrebno za naturalizaciju od svih evropskih zemalja ima Švicarska - dvanaest godina, a procedura kojom se dobiva državljanstvo traje dvije godine i za nju se plaćaju velike takse. (Ova dugotrajnost i pozamašne pristojbe jasno svjedoče o "propusnosti" švicarskoga naturalizacijskog sustava!) Za naturalizaciju u Njemačkoj potrebno je stalno živjeti deset godina, a u Velikoj Britaniji, Francuskoj, Nizozemskoj i Švedskoj pet godina (u potonjoj državljanima skandinavskih zemalja dvije godine).

U većini se država ne prihvaća dvojnost državljanstva, osim u slučaju kada domovina ne daje otpust ili ako se zbog otpusta u njoj nailazi na velike teškoće. Prema Općoj deklaraciji o ljudskim pravima OUN "svatko ima pravo napustiti bilo koju zemlju, uključujući i svoju". To znači da, ukoliko zemlje emigracije žele poštovati ovu deklaraciju, ne bi smjele postavljati barijere bilo čijoj emigraciji, pa ni otpustu iz državljanstva. Ovo temeljno načelo u praksi se često krši.

U usporedbi s prekomorskim imigracijskim zemljama, u kojima postotak naturalizacije u odnosu na ukupni broj migranata dostiže 30-40 posto, u evropskim je zemljama on značajno manji i iznosi između 1 i 15 posto (15:34). Ako smo od potonjih spomenuli Švicarsku, kao slabo propusnu i visoko ograničavajuću zemlju za naturalizaciju stranaca, onda bismo na drugi pol mogli staviti visoko liberalnu i prijemljivu imigracijsku Švedsku (4:35).

VI.

Već smo naglasili da je iz statistika zemalja primitka teško pouzdano izlučiti građane Republike Hrvatske iz ukupnog zbroja Jugoslavena. Složimo li se ipak s našom procjenom da je među njima približno jedna četvrtina hrvatskih građana, onda uvjetno možemo govoriti i o nekim brojkama. Godine 1987. u osam evropskih zemalja (Austriji, Belgiji, Francuskoj, Njemačkoj, Nizozemskoj, Norveškoj, Švedskoj i Švicarskoj) i Australiji ukupno je naturalizirano 9.077 jugoslavenskih građana, godinu dana poslije 10.486, a još jednu kasnije (1989, bez Australije) 6.114, odnosno sveukupno u ove tri godine 25.677 osoba. Iz istog izvora (SOPEMI) saznajemo, da je u razdoblju 1967-1984. samo u Švedskoj 9.384 Jugoslavena primilo njihovo državljanstvo (i o razlozima ovoga smo govorili). Ako je među ovima naturaliziranim migrantima četvrtina bila iz Hrvatske, možemo zaključiti da smo u ovom vremenu ostali bez približno 6,5 tisuća građana, koji su u ovih devet zemalja primili njihovo državljanstvo. To je više nego dvije tisuće na godinu!

Zbog hrvatskih migrantskih preferencija Njemačke, Austrije i Švicarske, podatke o ove tri zemlje navodimo posebno.

Tablica 2 - Naturalizirani Jugoslaveni u tri zemlje (1987-1989)

Zemlja	Broj	% svih naturaliziranih
Austrija	5470	23.0
Njemačka	5878	13.3
Švicarska	1576	4.7
Ukupno	12924	

Od ovih blizu trinaest tisuća naturaliziranih Jugoslavena njih je najmanje pet tisuća podrijetlom iz Republike Hrvatske. (Razloge za ovakvu procjenu također smo već iznijeli.) Pod pretpostavkom da su naše procjene valjane, i ova i ranije, zaključujemo da građani Hrvatske svoje novo državljanstvo uzimaju prvenstveno u ove tri zemlje. S obzirom na broj hrvatskih građana u svakoj od njih, te intrizičnu propusnost imigracijskih sustava tih zemalja, jasno je da to poglavito vrijedi za Njemačku. (Osim naših građana, njemačko državljanstvo u značajnom postotku primaju još Poljaci i Turci. Za razliku od ekskluzivne Švicarske, u kojoj su najbrojnije naturalizacije Njemaca i Talijana, pa potom Francuza i Austrijanaca, u Austriji su najbrojnije "yugo-naturalizacije".)

Imajući na umu potrebnu dužinu stalnog boravka, kao preduvjeta u pokretanju postupka za priznanje državljanstva, nećemo pogriješiti ustvrdimo li da supstitucije optirane zemlje nekom drugom teško dolaze u obzir. Konačni ishod je, dakle, ili trajan boravak u izabranoj zemlji ili povratak u domovinu. Naravno, ne zaboravljamo slučajeve kada vanjski migranti iz jedne strane zemlje odlaze u drugu (reemigriraju), ali to u pravilu čine oni s kraćim migrantskim stažom. Emigranti sa stalnom dozvolom boravka u jednoj zemlji vrlo rijetko nju zamjenjuju drugom, ili kako bi rekao narod: "Stara se stabla ne presađuju."

VII.

O kretanju broja povratnika iz inozemstva naše su statistike i procjene uvijek bile nepodudarne, i stoga problematične. (O tim neslaganjima vidi 6:30). Evidentirani su samo odrasli koji su se po povratku prijavljivali službi za zapošljavanje, dok je veći broj nereflektanata za posao, djece i umirovljenika, te reemigranata ostajao neregistriran. Značajne razlike između popisnih podataka i procjena, Schierup karakterizira "frapantnim" i objašnjava ih pojavom *migrancy*, pa kaže, da većina naših istraživača migracija povratak tretiraju kao konačnu odluku migranata "da okrenu svoja leđa Zapadnoj Evropi i da se reintegriraju u zemlju porijekla. Ali na isti način kao što migranti jednostavno ne napuštaju svoje domovine jednom za svagda, oni se isto tako ne vraćaju jednostavno za svagda" (10:106). Bez obzira u kolikoj se mjeri slagali s ovim Schierupovim mišljenjem, moramo priznati da su

razlozi za povratak redovito saturirani i faktorima koji su doveli do migracije. Zato, umjesto vlastitih procjena broja vjerojatnih povratnika čini nam se uputnijim razmotriti objektivne mogućnosti i uvjete koji bi mogli potaknuti sadašnje i mlade i stare migrante da se iz stranih zemalja vrate u domovinu.

Opće je poznato da i pored naših upornih priča o "privremenosti" vanjskih migracija, nismo imali sustavnu politiku za povratak vanjskih migranata u domovinu. Opravdano se stoga postavlja pitanje - je li odsutnost takve politike bila objektivno uvjetovana, ili posljedica nemara; može li se sada konceptualizirati djelotvornija politika povratka i postoje li za to objektivne mogućnosti?

Bez obzira na naša zajednička htijenja i volju, čini nam se da su objektivne, materijalne i političke, prilike sada u nas takve, da nije uskoro realno očekivati značajniji porast broja povratnika. Istina, nedavne društveno-političke promjene u zemlji, višestranački izbori, očekivana demokratizacija i proklamirana tržišna gospodarska orijentacija pobudili su golem interes u našoj dijaspori. (Usudili bismo se ipak reći - veći u političkoj nego u ekonomskoj emigraciji.) U domovinu počese dolaziti, i vraćati se, dugogodišnji emigranti. Iskazivan je zamjetan interes za investiranjem i poduzetništvom u domovini, za participacijom u političkom životu i vlasti, za promicanjem u inozemstvu stečenih poslovnih znanja i navika...

Iako su započeti procesi transformacije društvenog vlasništva i zaoštreni uvjeti tržišnog privređivanja najavili ili doveli do cijelog niza stečajeva, (poduzeća pa i najvećih privrednih sustava) i masovnog otpuštanja radnika (golemog porasta broja nezaposlenih), tek su ratne operacije, sa svim svojim strahotnim posljedicama, materijalne i društveno-političke prilike u zemlji učinile krajnje nepovoljnim masovniji priljev povratnika. Umjesto podrobnijeg elaboriranja ove tvrdnje dovoljno je ovdje reći da je u dosadašnjim ratnim operacijama uništena i devastirana približno trećina hrvatskoga gospodarstva, da su uništena i spaljena cijela sela i gradovi, da nam je približno trećina hrvatskog teritorija i sada okupirana ili izložena daljnjem razaranju, da imamo preko 600 tisuća izbjeglica i prognanika i da za njihov smještaj i hranu dnevno trošimo preko milijun njemačkih maraka, i da ćemo (zašto ne reći?) temeljem odredaba novodonesenog zakona o pravima nacionalnih zajednica Srbima dati na upravu 12,5 posto državnog teritorija Hrvatske (glinski i kninski kotar - 7.097 kvadratnih kilometara). Može li uopće ovakva zbilja animirati ikoga na povratak?

Dobro. Rat će morati prestati. Hrvatska će biti međunarodno priznata. Demokratski svijet ne priznaje oružjem uspostavljeni *fait accompli* u pogledu granica. Uspostavljeni mir nadgledati će mirovne snage OUN. Patriot (migrant) ne bira mjesto gdje će umrijeti, nego se bori za svijet u kojem želi živjeti. Poslijeratna obnova i izgradnja vapić će za sredstvima, snagama i poduzetničkim duhom... Ovakvih i sličnih tješiteljskih racionalizacija mogli bismo nabrojiti mnogo. Međutim, jesu li sve one zajedno dovoljne uvjeriti ekonomske (sic!) migrante na povratak iz društveno-politički stabilnih i ekonomsko-prosperitetnih zemalja? Ne vjerujemo da jesu.

Konačni svršetak rata neće nastupiti "potpisanim" prividnim ili djelimičnim mirom. Ukoliko u Hrvatsku i dođu "plavi šljemovi", stvarni mir i "pravna država" bit će samo na onom dijelu na kojem oni ne budu. (Prema Radnom nacrtu rasporeda mirovnih snaga uz Rezoluciju 721 Vijeća sigurnosti, područja pod zaštitom UN obuhvatit će oko 12 tisuća četvornih kilometara, odnosno 21,4 posto teritorija Hrvatske.) Trebat će još barem nekoliko godina dok ne dođe do potpunog mira. Postojat će psihološki otpor kod prognanika/izbjeglica da se vrate u područja koja su silom napustili (predmnijeva se da bi baš u

ta krizna područja došle međunarodne mirovne snage). Za dostizanje predratnog nacionalnog dohotka i ostvarenog životnog standarda bit će potrebno stanovito vrijeme. Uz puni respekt patriotskih osjećaja naših vanjskih migranata, opravdano se može pretpostaviti da će ove i slične objektivne okolnosti utjecati na migracijske povratničke strategije.

VIII.

Započete aktivnosti na tješnjem povezivanju domovinske i iseljene Hrvatske valja nastaviti i intenzivirati. Aktualnu pomoć koju ovo cijelo ratno vrijeme pružaju naši građani iz inozemstva dade se iskoristiti za produbljivanje tih naših veza. Društveno poželjni povratni smjer vanjskih migracija mora se svestrano artikulirati, zakonodavno usvojiti, objaviti i popularizirati, i djelotvorno provoditi. Povratak u domovinu valja racionalno društveno poticati, a veze s inozemstvom oplodivati. Hrvatskoj su odani iseljenici jednako vrijedni kao i povratnici.

LITERATURA:

1. Böker, W. "Morbidity of Mental Disorder Among Migrant Workers: Actiology, Syndromes and Therapeutic Problem", *Rasprave o migracijama*, br. 63, Zagreb, 1980.
2. *Dokumentacija 517*, RZS, Zagreb, 1986.
3. *Dokumentacija 810*, RZS, Zagreb, 1991.
4. Hammar, T. (od. ur.) *European immigration policy*. Cambridge University Press, Cambridge, 1985.
5. Heršak, Emil. "Osnovni migracijski tokovi Jugoslavije - pregled", *Glasnik - Jugoslavenski dodatak*, UNESCO, Zagreb, 1986.
6. Mesić, Milan i suradnici. *Vanjske migracije i društveni razvitak*, Institut za migracije i narodnosti Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1991.
7. Nejašmić, Ivica. *Depopulacija u Hrvatskoj - demografski aspekt procesa*, doktorska disertacija, PMF, Sveučilište u Zagrebu, 1990.
8. Pflaz, M., Hasenknopf, O., Costas, P. "Blutdruck und funktionelle Beschwerden bei Gastarbeitern, ein transkultureller Vergleich", *Arbeitsmedizin, Sozialmedizin, Arbeits-hygiene*, No 5, 1967.
9. Plender, R. *International Migration Law*, A.W. Sijthoff International Publishing Company, Leiden, 1972.
10. Schierup, C.U. "Povratne migracije i nova međunarodna podjela rada", *Revija za sociologiju*, vol. XI, br. 3-4, Zagreb, 1981.
11. Schierup, C.U. *Migration, Socialism and the International Division of Labour, the Yugoslav Experience*. Avebury: Gower Publishing Company Limited, 1990.
12. *Statistički bilten 679*, SZS, Beograd, 1971.
13. *SOPEMI*, OECD, 1980-1990.

14. Tanić, Živan. "Asimilacija i reintegracija radnika-povratnika", *Sociološki pregled*, br. 2, Beograd, 1979.
15. Widgren, Jonas. "Migracije u zapadnu Evropu", *Rasprave o migracijama*, sv. 23, Zagreb, 1976.

EXTERNAL MIGRATION AND THE NATURALISATION OF MIGRANTS FROM CROATIA (A WAR PERSPECTIVE)

SUMMARY

The indefiniteness and uncertainty of employment abroad, officially labelled with the euphemism "temporary", by postponing return to the homeland for many years, leads to permanency and to the taking of foreign citizenship (naturalisation). Various factors contribute to this process, first of all, unsatisfactory economic and social development in the homeland, and on the other hand the achievement of a high standard of living, reunion of families and the birth of children abroad. External migrants from the Republic of Croatia are merged in foreign statistics with other "Jugoslavs", and therefore we can make assessments of this trend only on the basis of gross evaluations. However, there is good reason to assume that naturalisation of Croatian citizens is most frequent in Germany and Austria, and also in Switzerland. The war events in Croatia and their consequences might increase this process.